

Romāns ar ironiju

Eduards Freimanis, "Kultūras rija". "Mežābele", Itakā. 1993.

Apgāds "Mežābele" Itakā, kas pēdējā laikā publicējis Vizmas Belševicas atmiņu sējumu, vairākas spēcīgas dzijas grāmatas un vēsturiski nozīmīgas publikācijas, laidis klajā Eduarda Freimana romānu "Kultūras rija". Freimanis ir viens no ražīgākajiem ārzemju latviešu rakstniekiem.

Darbs izseko varoņa Dobriņa gaitām no agrās bērnības Kurzemes bajāra mājās līdz Kultūras fonda balvas saņemšanai Amerikā. Freimanis parāda jaunā rakstnieka ģimeni (tēvu, māti, brāli, māsu), tā agros piedzīvojumus skolā ar labiem un sliktiem skolotājiem, lepno mākslinieka izolāciju (vienatību), erotisko atmošanos un saskari ar ļaudīm no dažādām šķirām. Bet centrā vienmēr ir varoņa cenšanās mākslas laukā. Vai, lietojot autora metaforu, mākslas rija. "Rakstīt ir grūtāk nekā riju kultstīt," labvēlīgais tēvs aizstāv savu Vili pret māsu Linu, kad tā sūdzas par brāļa Islaicīgu atbrīvošanu no lauku darbiem. Šeit, ja ne agrāk, nu gan lasītājam rodas aizdomas, ka autora attieksme pret savu "varoni" ir ironiska, varbūt pat burleska. Zēns jau agros ģimnazijas gados sarakstījis vairākus romānus, simtiem dzeju un pa stāstam. Viņš sevi uzskata par nesaprastu ģeniju, izskaidro negātīvu kritiku ar vērtētāju stulbumu vai skaudību, sauc pats sevi par daudzrakstītāju utt. Tas viss pasniegts nepārprotami satiriskā traktējumā. Lai gan mēs redzam jauno ģeniju svistam pie liestas vai savas rijas putekļos, pats viņš mākslinieka likteni uzņem patētiskā romantisma vai Tomasa Manna garā kā lāstu: "Kāpēc es nevaru būt tāds kā citi, kam viegla, mierīga dzīve ir viss? Kāpēc man jābūt rakstniekam, dzejniekam? Kāpēc man jācīnās sasniegt tādas kalnu galotnes, ko citi pat sapņos neredz? Tomēr netieku ārā no rijas!" (104)

kompromisa vajadzību. Varbūt — bet tas jāizlemj lasītājam pašam.

Jo visintriģējošākais uzdevums šī romāna lasītājam ir mēģināt saprast, kur sākas un kur beidzas Freimana ironija. Kur autors to raida pret redaktoriem, citiem rakstniekiem, kultūras darbiniekiem un pasākumiem, nav grūti viņa nodomu noprast. Gluži "atslēgas romāns" šis nav, bet, domāju, vairāki no Viļa kollegām — un kollegēm — būs daudziem lasītājiem samērā viegli uzzīmējami. Turpretim, kad šī ironija trāpa pašu Vili, lieta kļūst daudz sarežģītāka — un interesantāka. Autora attieksme pret varoni ir gandrīz varmācīgi distancēta, bet tomēr ne bez iejūtas, līdzjutības. Vilis ir viens no Freimana tipiski neurtiskajiem, dažreiz šizofreniskiem ("Divas pasaules") varoņiem. Bet atklājot viņa neurozi, autors arī dod ieskatu kolektīvajā trimdas patoloģijā — neurtiskās tendencēs kultūrā un cilvēku attiecībās, kas var būt sētas ģimenē vai skolā, bet kristalizējušās un nocietinātas kara laukā, nometņu dzīves bieži neveselīgajā tuvībā, kanaku aizmirstības meklēšanā, dīpišu laika uzkurinātajā, bieži diletantiskajā, "kultūras" dzīvē un tās turpinājumā emigrācijas diasporās. "Nemaz neesmu tāds āriņnieks," domā Guntis "Divās pasaulēs": "Parasts trakais trakā pasaulē."

Romānā ir daudz raitu un dzīvu dialogu, un notikumu gaita viscaur ir koncentrēta un ritoša. Sevišķi labi — neželīgi, bet precīzi un brīžiem ar dziļu humoru — Freimanis parāda rakstīgribētāju ērmīgo ēnu pasauli. Reizēm, šķiet, autora paša prozas stils aizdomīgi atgādina viņa ironizēto Dobriņa stilu, it sevišķi salīdzinājumu bagātībā, tā, ka romāns vismaz pa daļai ir tas, par ko tā autors ironizē. Ja tā, tad tā nav nejaušība, jo Freimana stils citos romānos ir pavisam citāds. Par tik,

Rija kā kultūras arena — kādēļ gan nē? Varbūt aktīvāka un piemērotāka vieta, nekā kultūras pils/latviešu nams Freimaņa 1986. gada romānā "Draudzības pils" vai kādas klišeiskas, pašīvi aprīnotas tautas mantu klētis. Ne jau, ka Freimanis nebūtu gatavs šajos krājumos atzīt daudz tīru graudu. Bet, ārpusē stāvēdams, viņa varonis arī var atļauties dažu radikālu un asi nosodošu spriedumu par saviem laikabiedriem un par citiem divdesmitā gadsimta latviešu autoriem. Pats par sevi viņš lielo tiesu ir patoloģiski labās domās, un satīriskās koordinātes, kurās autors Dobriņu novieto, varbūt ir sarežģītākais un ierosinošākais grāmatas aspekts. Bet par to vēlāk.

Freimanis savam Vilim izseko no Kurzemes lauku sētas, caur skolu un literātu pulciņiem, vasaru daļām ar plostniekiem un zemniekiem, saskari ar redaktoriem, kas sākas ģimnazijas gados un velkas cauri emigrācijai, kara un bēgļu gaitām Vācijā un emigrācijā Amerikā. Viņa literārā attieksme ir no šietantiskiem, izjusti akurāteriskiem veļojumiem caur sviedrainu metaforu un metonimiju kalšanu/kulšanu līdz nopāpšanai žurnālistikā un katastrofisku "modernisma" eksperimentu, no jūsmīgās lauku sētas idillikas līdz "Lāčplēša" burleskai. Arī personīgajā dzīvē viņš cenšas atrast līdzsvaru starp sopsistisku egomaniju un vēlēšanos pēc draudzības un mīlestības. Varētu teikt, ka Vilis beidzot saprot zināmu

sona", (tīra konstrukcija), bet lai cik distancēts un kariķēts, tomēr varbūt vēl pa daļai miesa no autora miesas (ko galu galā varētu teikt par katru raksturu literātūrā), Freimanis varbūt seko redaktora Lejnieka padomam, kad tas ir sašutis par viņa latviešu kultūras apsmiešanu: "Ja gribēji zoboties, kāpēc nezobojies par mani vai pats par sevi? Par sevi smieties ir visvairāk." IE

(Inta Ezerpaile)